

DOBŘÉ MRAVY V HISTORICKOM KONTEXTE (DOBŘÉ MRAVY U NÁS DO ROKU 1918)

PETER MIKLUŠIČÁK

Fakulta práva, Paneurópska vysoká škola, Slovenská Republika

Abstract in original language

Práca sa zaoberá právnym inštitútom dobré mravy. Bližšie oboznamuje čitateľa so vznikom tohoto inštitútu v rímskom práve ako aj s jeho formami a výskytom v jednotlivých právnych systémoch a poriadkoch platných na území súčasného Slovenska. Podobu tohoto pojmu na tomto území zachytáva od jeho vzniku v Rímskej ríši až do rozpadu Rakúsko - Uhorska v roku 1918.

Key words in original language

Dobré mravy, právna obyčaj, rímske právo, právny úkon

Abstract

This writing deals with the good manners as a law institute. It informs the reader about its establishment in roman law as well as with its versions and occurrence in particular law systems and orders which were actual in the area of present-day Slovakia. Its form on this area shows in the time since its establishment in Roman Empire to dissolution of Austria-Hungary monarchy in 1918.

Key words

Good manners, law custom, roman law, legal sequence.

Dobré mravy v historickom kontexte zamerané na územie Uhorska.

Právny inštitút dobrých mravov je jednou z najstarších zásad súkromného práva. Vznikol už v starom Ríme v období, kedy rímske právo prestalo striktno uplatňovať Zákony XII tabúl a začalo popri nich uplatňovať aj prétorské právo. Tento právny inštitút je charakteristický hlavne tým, že jeho obsah nebol nikdy presne definovaný, aj napriek tomu že sa o jeho definíciu pokúšalo mnoho starorímskych či moderných právnikov a filozofov. Samotná rímska právna veda chápala „Bona mores“ (Boni mores) ako pravidlá slušnosti, ktoré ľudia preberali od svojich predkov („Mores maiorum“). Jednalo sa teda o súhrn určitých morálno-etických noriem, ktoré boli v rímskej spoločnosti dlhodobejšie zaužívané. V súvislosti s dobrými mravmi bola v rímskom práve významná zásada ekvity („aequitatis“), ktorá zastupovala zákonné právo v tých prípadoch,

kedy by toto právo bolo príliš tvrdé vzhľadom na okolnosti konkrétneho prípadu. Rimania ekvitu chápali ako spravodlivosť v zmysle proporčnej vyváženosti medzi záujmami zúčastnených subjektov a celej spoločnosti.¹ Ekvitu môžeme inými slovami charakterizovať ako vyvažovanie písaného práva za pomoci použitia mimoprávných noriem, medzi ktoré patria aj dobré mravy. Jej cieľom bolo teda odstraňovanie formálnej tvrdosti pri uplatňovaní Zákonov XII tabúl. Rímsky prétozy rozhodovali spory aj na základe „*aequitatis*“ a preto ju môžeme zaradiť medzi pramene rímskeho práva. Ekvitu v tejto časti spomínam preto, lebo práve dobré mravy boli jedným z najzákladnejších pilierov princípu ekvity. Okrem toho zohrávali *bona mores* významnú úlohu pri posudzovaní platnosti právnych úkonov. Už v rímskom práve platilo, že právny úkon je platný vtedy, keď nemá vady. Jednou z väd právneho úkonu bola aj skutočnosť, že právny úkon bol vykonaný v rozpore s dobrými mravmi. O takto vykonanom právnom úkone sa právnici v starom Ríme vyjadrovali, že je neúčinný, nie je, alebo sa zdá že nie je², pričom takýto úkon mohol byť neplatný *ex offio* alebo na podnet zainteresovanej strany. Ak bola neplatná len časť právneho úkonu, platila zásada, že sankciou neplatnosti nebol postihnutý celý úkon, ale len jeho dotknutá časť. Len v prípade, ak by dotknutú časť nebolo možné oddeliť od zvyšku právneho úkonu, za neplatný sa považoval celý úkon. Na základe uvedeného môžem konštatovať, že už v starom Ríme vzniklo pravidlo, ktoré v súkromnom práve platí dodnes, a to také, že právne úkony proti dobrým mravam sú neplatné. Ako sa vyjadril A. Brostl „všeobecne sa konštatuje, že dohody (*pacta*), ktoré sú v rozpore so zákonom či dobrými mravmi nemajú žiadnu právnu silu, a teda sú absolútne neplatné“³.

Rímsko-právna tradícia sa stala základom európskych právnych poriadkov tzv. kontinentálneho typu. S rozpadom a zánikom Rímskej ríše nezanklo rímske právo, ale sa postupne začleňovalo, či už vo väčšej alebo menšej miere, do stredovekého európskeho práva. V tejto súvislosti hovoríme o recepcii rímskeho práva počas stredoveku aj novoveku. Územné oblasti, do ktorých postupne v stredoveku prenikali prvky rímskeho práva a podstatnou mierou ovplyvňovali právo v daných oblastiach siahali od územia dnešného Ruska, cez Balkán až po južnú a celú západnú časť Európy. V týchto častiach zohrávalo významnú úlohu písané kodifikované

¹ Blaho P. – *Aequitas* ako *correctio iuris* v rímskom súkromnom práve : In. Slušnosť v práve (zborník z konferencie); PF UK : Bratislava 1993, str. 97 – 109.

² Rebro , Blaho – *Rímske právo*, Bratislava: Iura Edition 2003,

³ Brostl A. *Contra bonos mores*. In : *Zákaz zneužitia práva – Zborník prác z medzinárodnej vedeckej konferencie VI., Lúbyho právnické dni*, Bratislava : Iura edition 2001, str. 163 a ďalej

právo. Pre ilustráciu uvediem že aj po zániku Západorímskej ríše platili v tejto oblasti zákony ako *Lex Barbarorum*, *Lex Romana Visigothorum*, *Codex Euricianus* a ďalšie zákony prijaté za trvania ríše . V Byzancii (Východorímskej ríši) platil aj naďalej *Corpus Iuris Civilis*, na základe justiniánskej kodifikácie bola vypracovaná *Ekloga* a iné zákonníky. Proces recepcie rímskeho práva neminul ani naše územie, územie vtedajšej Veľkej Moravy. Prvé stopy prenikania rímsko-právnych prvkov ku nám možno pozorovať od 2 pol. 9 st., kedy na toto územie prišli bratia Konštantín a Metod. V tomto období Konštantín zostavil *Zákon Sudnyj Ljudem* (Súdny zákon pre laikov) podľa vzoru *Eklogy*. Ako som už vyššie spomenul, vzorom pre *Eklogu* bola práve Justiniánska kodifikácia. Ďalšími právnymi pamiatkami z tohto obdobia, v ktorých badať vplyv rímskeho práva sú *Metodom z Ríma* importovaná *Collectio canorum* a *Metodové* (Anonymné) homílie, v ktorých je markantný zase byzantský vplyv.⁴ Podľa V. Vaněčka treba v tomto kodifikačnom úsilí Konštantína a Metoda vidieť okrem prvého pokusu o recepciu rímskeho práva na našom území aj prvé začiatky učeného právnictva vôbec.⁵ Po vpáde maďarských kočovných kmeňov do dunajskej kotliny a zániku Veľkej Moravy došlo aj ku prerušeniu kontaktov nášho územia s Byzantskou ríšou, čím sa zastavila aj recepcia rímskeho práva vôbec. V spomínaných zákonníkoch z obdobia Veľkej Moravy sa pojem *dobré mravy* nespomína, preto je obtiažne tvrdiť, či právo starých Slovanov na našom území tento pojem poznalo a používalo. Osobne zastávam názor, že ho nepoznali, pretože pred príchodom Konštantína a Metoda bola u nás jediným prameňom práva *kmeňová obyčaj*⁶, ktorá vychádzala z každodenných zvykov jednotlivých kmeňov a nie z rímskeho práva .

Po zániku Veľkej Moravy bolo územie Slovenska začlenené do Uhorského štátu (kráľovstva). Právo, ktoré v tomto štáte platilo môžeme charakterizovať ako *obyčajové právo*. Základným prameňom práva tu bola *právná obyčaj*, teda určité právne normy ktoré nemali písomnú formu, pričom ich záväznosť vyplývala z dlhodobého používania týchto noriem spoločnosťou a ich akceptovania ako záväzných pravidiel správania sa.

⁴ Vojáček L., Schelle K. – *Právní dějiny na území Slovenska*, Ostrava, KEY Publishing s.r.o, 2007, str. 33 – 34

⁵ Vaněček V. – *Pronikání římského a kánonického práva na území dnešního Česko-Slovenska od 2 pol. 9 století do 1 pol. 14 století*, PHS 12, Praha , 1966

⁶ K uvedenému porovnaj tvrdenie autorov Vojáček- Schelle „ *Předobrazem nejstarších právních obyčejů z doby Velké Moravy a počátku Uherského státu byla kmenová tradice, t.j. ucelený soubor různorodých pravidel chování platných u slovanských a maďarských kmenů před vznikem státu*“. - Vojáček L., Schelle K. – *Právní dějiny na území Slovenska*, KEY Publishing s.r.o, Ostrava, 2007, str. ????

Veľmi presnú definíciu obyčajového práva podáva Viktor Knapp, ktorý obyčaj definuje ako „právni systém, ktorý není vytváren uveďomelou legislatívni činností (zejména štátni), nýbrž se ve společnosti vytváří spontanně zachovávaním určitých tradičních obyčejů, které jsou považována za závazná“⁷. Autori Kubú- Hungr- Osina poukazujú okrem dlhodobého používania a záväznosti právnej obyčaje aj na jej zachovávaní na základe štátneho donútenia⁸. Z uvedeného by sa mohlo zdať, že pojmy dobré mravy a právna obyčaj majú ku sebe z obsahového hľadiska veľmi blízko, alebo dokonca vyjadrujú to isté. Tu je potrebné si uvedomiť základný rozdiel medzi oboma pojmi, a to ten, že dobré mravy boli Rimani chápané ako pravidlá slušnosti predkov (eticko-morálne normy), ktorých rešpektovanie nebolo vynucované štátnou mocou zatiaľ čo rešpektovanie obyčajov (právne normy) vynucuje samotný štát. V rámci uhorského obyčajového zemského (šľachtického) práva bol vplyv rímskeho práva od začiatku veľmi slabý. Šľachta si neželala výrazné zmeny domáceho práva, pretože tie by mohli ohroziť ich vlastné záujmy chránené práve obyčajovým právom. Taktiež by mohlo byť ohrozené ich postavenie v rámci fungovania uhorského štátneho aparátu, v prípade že by na ich miesta boli odsadzovaní študovaní právnici ovládajúci rímske právo. Toto boli hlavne dôvody, prečo sa „uhorská šľachta všemožne snažila ovládnuť právny poriadok normami domáceho práva... Preto rímske právo ani nebolo prijímané v Uhorsku v takej miere, ako to bolo v Čechách, alebo v iných krajinách západnej Európy“⁹. Aj keď uhorské právo charakterizujeme ako právo obyčajové, predsa tu len okrem obyčaje existoval aj ďalší prameň práva. Týmto prameňom boli zákony vydávané panovníkmi. Tieto normy však nevytvárali vážnejšiu konkurenciu obyčajovému právu. Dva hlavné dôvody, prečo tomu tak bolo, sú tie, že zákony vydávané panovníkmi mali len dočasnú platnosť¹⁰ a problémom bola aj ich publikácia a všeobecné

⁷ Knapp V. – Teorie práva, I vydání, Praha: C.H. Beck, 1995, str. 134.

⁸ Títo autori vnímajú právnu obyčaj ako „ pravidlo chování, které se v důsledku dlouhodobého faktického užívání v dané společenské komunitě pocituje jako zavazující a jeho zachovávaní je zabezpečováno státním donucením“ ; Kubú L., Hungr P., Osina P. – Teorie Práva , Praha : Linde, 2007, str 56

⁹ Blaho P., Haramia I., Židlická M., – Základy rímskeho práva, Bratislava : Manz - PF UK, 1997, str. 90

¹⁰ Zákony, ktoré vydal panovník platili len počas jeho života a pokiaľ mali ostať v platnosti aj po jeho smrti, museli sa stať súčasťou obyčajového práva, alebo ich musel nasledujúci panovník opäť ratihabovať.

povedomie o nich¹¹. V rámci panovníckej legislatívnej činnosti možno badať väčšiu snahu o pretlačenie prvkov rímskeho práva do uhorského právneho poriadku. Prvé náznaky tejto snahy môžeme pozorovať už u Štefana I., ktorý svoje zákony vydával v latinskej (teda rímskej) terminológii, aj keď po obsahovej stránke nie je v jeho zákonoch badať snahu po recipovaní rímsko-právnych prvkov. Ku najväčšiemu pokusu romanizovať uhorské právo došlo až za panovania Mateja Korvína (1458 - 1490), ktorý na svoj dvor povolal talianskych právnikov. Tento zámer mu však nevyšiel tak ako si predstavoval, pretože okrem toho, že proti týmto snahám vystupovala uhorská šľachta a cirkev, aj samotné právo (šľachtické - zemské aj mestské -tavernikálne) bolo natoľko jednotné, že dokázalo odolať takýmto snahám¹². Po smrti Mateja Korvína je uhorské právo poznačené kodifikačnými snahami. V 16. Storočí (1514) vzniklo Verboczyho Tripartitum (Opus Tripartitum Iuris consuetudinarii inclyti Regni Hungariae partiumque adnexarium) a na konci 17. storočia v roku 1696 Szentiványiho Corpus Iuris Hungarici (Corpus Iuris Hungarici seu Decretum Generale Hungariae). Tak isto ako prvá spomenutá zbierka obyčajového práva, ani neskoršia zbierka kráľovských dekrétov nepriniesla do uhorského práva žiadne inštitúty rímskeho práva. Preto sa domnievam, že uhorské zemské právo nepoznalo inštitút dobrých mravov. Túto moju domnienku opieram aj o skutočnosť, že medzi pramene uhorského práva nezaraďujeme ekvitu, ktorej veľku zložku tvoria práve boni mores. Pre úplnosť treba dodať, že okrem obyčajového zemského práva platil v Uhorsku aj systém tzv. mestských práv. Mestské právo bolo typické tým, že sa používalo v uhorských mestách a svoju platnosť strácalo s hranicou mesta. Základom tohto právneho systému boli kráľovské výsady, ktoré postupom času jednotlivým mestám udeľovali panovníci. K týmto výsadám sa postupne pridávali normy nemeckých mestských práv (magdeburský a norimberský systém mestských práv)¹³. Práve mestské právo bolo priaznivejšie naklonené recepcií rímsko-právnych inštitútov. Prvým predpokladom toho bol fakt, že uhorské mestské právo bolo vo veľkej miere ovplyvnené spomínaným magdeburským a norimberským právom, ktoré vznikalo za prítomnosti rímskeho práva¹⁴. Druhým predpokladom bol fakt,

¹¹ Problém publikácie súvisel s tým, že panovník vyhlasoval svoje zákony na svojom dvore za prítomnosti šľachty, a preto sa obyvatelia žijúci mimo panovníkovho dvora len ťažko oboznamovali s takýmito zákonmi

¹² Blaho P., Haramia I., Židlická M – Základy rímskeho práva, Bratislava : Manz - PF UK, 1997, str. 90

¹³ Francek J. – Dějiny loupežnictva, Ostrava : Rybka publishers, 2002, str. 18

¹⁴ Blaho P., Haramia I., Židlická M., –Základy rímskeho práva, Bratislava : Manz - PF UK, 1997, str. 80

že hlavne od konca 14. storočia zažívali mestá výrazný hospodársky a politický rozmach. S takýmto rozvojom sa z veľkými ťažkosťami dokázali vysporiadať za pomoci domáceho práva, a preto začali preberať okrem nemeckých a kánonických prvkov aj prvky romanistické. Dôkazom toho sú exempláre rukopisov Digest, Kódexu a Inštitúcií, pochádzajúcich z pier stredovekých talianskych právnikov, ktoré sa našli v archívoch Bratislavy, Bardejova, Prešova a iných miest. Aj napriek absencii zmienok o dobrých mravoch v samotných archívoch našich miest si dovoľím vysloviť názor, že sudcovia v mestách skôr poznali tento právny inštitút ako ho nepoznali, aj keď toto tvrdenie nemôžem dokázať. Na základe uvedeného môžem konštatovať, že azda okrem mestského práva sa dobré mravy nevyskytovali ako právny inštitút v uhorskom stredovekom a novovekom práve.

Tento stav trval do roku 1853, kedy v Uhorsku začal platiť rakúsky Všeobecný Občiansky Zákonník (ABGB). Tento kódex bol prijatý v roku 1811 a pôvodne vymedzoval svoju platnosť a účinnosť len na územie Rakúska a Českých zemí (Čechy, Morava a Sliezske). To sa však zmenilo vydaním patentu dňa 29. novembra 1852, podľa ktorého mal od 1. mája nasledujúceho roku začať platiť aj pre Uhorsko. V tento deň sa môžeme dokázateľne stretnúť prvý raz s pojmom dobré mravy aj na území Uhorska a teda aj Slovenska. Pôvodný zákonník z roku 1811 používal pojem dobré mravy iba v ustanovení § 26, v ktorom sa uvádzalo, že „nedovolenými spoločnosťami sú tie, ktoré boli zakázané politickými zákonmi, alebo ktoré zrejme porušovali bezpečnosť, verejný poriadok alebo dobré mravy¹⁵“. Do ďalších ustanovení boli dobré mravy zakomponované až treťou čiastočnou novelizáciou, a to do ustanovení § 879 a § 1295 ods. 2. Podľa V. Kubeša sa tento pojem taktiež nachádza aj v ustanovení § 1147, v ktorom slovo „unerlaubt“ nebolo nahradené výrazom „dobré mravy“ ako tomu bolo v prípade ustanovenia § 879. Aj napriek tomu sa podľa mienky spomenutého autora jedná o ten istý pojem¹⁶. Ustanovenia týchto dvoch § upravovali následky zmlúv proti dobrým mravom (contra bonos mores). Takéto zmluvy sa považovali za ničotné¹⁷, teda neplatné. Ako uvádza V. Čechotová „ničotnosť zmluvy (alebo iného právneho úkonu) contra bonos mores bola absolútna a súd k nej neprihliadal z úradnej povinnosti. Nováciou nebolo možné odstrániť následky zmluvy contra bonos mores. Cesia a započítanie boli vylúčené, rovnako ako prevzatie dlhu alebo

¹⁵ Rouček F., Sedláček J. – Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, Díl I., Praha : V. Linhart, 1935, str. 217 a nasl.

¹⁶ Kubeš V. – Smlouvy proti dobrým mravům, , Praha : Orbis, 1933 , str. 99

¹⁷ Priamo v texte ABGB sa používa slovo „nichtig“ (ničotný), prebraté z nemeckého BGB.

pristúpenie k dlhu z takejto zmluvy. Uznanie ničotného záväzku nemalo právny účinok. Neplatnosťou, resp. ničotnosťou, boli postihnuté aj akcesorické právne vzťahy, napr. záložné právo. Ak bola neplatná len časť zmluvy, platila zásada, že sankciou neplatnosti nebola postihnutá celá zmluva, ale len dotknutá časť. Len v prípade, ak by dotknutú časť nebolo možné oddeliť od zvyšku zmluvy, vyhlásila sa za neplatnú celá zmluva¹⁸. Na základe uvedeného môžeme pozorovať zhodu medzi „bonea mores“ ako ich poznali starí Rimania a „dobrými mravmi“ z rakúskeho Všeobecného Občianskeho Zákonníka z roku 1811. Následne bola v roku 1861 pre Uhorsko zrušená platnosť ABGB a namiesto neho vstúpilo opäť do platnosti staré uhorské právo spred roku 1853. Týmto dátumom sa z uhorského práva definitívne vytráca pojem dobré mravy, pretože až do konca 1. svetovej vojny a rozpadu Rakúsko-Uhorska sa nepodarilo vypracovať a prijať novú právnu úpravu, v ktorej by sa mohli dobré mravy znovu objaviť.

¹⁸ Čechotová V. – Dobré mravy v slovenskom obchodnom práve ??? str. 57. K uvedenému pozri bližšie aj Rouček F., Sedláček J. – Komentář k československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, Díl IV., Praha : V. Linhart, 1935, str. 133 a nasl.

Literature:

- Blaho P., Aequitas ako correctio iuris v rímskom súkromnom práve, :
In Slušnosť v práve (zborník z konferencie), Bratislava , PF UK, 1993,
254 S.
- Blaho P - Haramia I. - Židlická M. , Základy rímskeho práva, Bratislava :
Manz - PF UK, 1997, 483 s. ISBN 8071600865
- Brostl A. , Contra bonos mores, : In Yákay yneuzťitia práva (zborník z
medzinárodnej vedeckej konferencie VI. Lúbyho právnické dni, Bratislava
2001, Iura edition, 278 s., ISBN 8089047009
- Čečotová V., Dobré mravy v Súkromnom práve, Bratislava, Epos,
2005, 223 s., ISBN 8080576386
- Francek J., Dějiny loupúežnictví, Ostrava : Rybka Publishers, 2002,
- Knapp V. , Teorie práva, I. Vydání, Praha : C.H. Beck,, 1995, 247 s.,
ISBN 8071790281
- Kubeš V., Smlouvy proti dobrým mravům, Praha : Orbis, 1933, 276 s.
- Kubú L. - Hungr P. - Osina P. , Teorie práva , Praha : Linde, 2007, 336 s.
ISBN 9788072016372
- Rebro K.- Blaho P., Rímske právo, Bratislava: Iura Edition 2003, 496 s.,
ISBN 808904753x
- Rouček F. - Sedláček J. , Komentář k československému obecnému
zákonníku občanskému a občanské právo na Slovensku a Podkarpatské
Rusi, Praha : V. Linhart, 1935, 970 s.
- Vaněček V., Pronikání rímského a kánonického práva na území dnešního
Československa od 2. pol. 9. století do 1. pol. 14.století, Právněhistorické
studie 12, 1966
- Vojáček L. - Schelle K. , Právní dějiny na území Slovenska, Ostrava :
Key Publishing, 2008, 450 s., ISBN 9788087071434

Contact – email

doktorand@azet.sk